

המכניס את עצמו לסכנה, ושלוחי מצוה

מאחר ונתברר לנו דכל יסורין ואפי' ממקרי הטבע אינן באין על האדם אלא במשפט, עלינו לברר האם גדר זה אף באדם שמכניס את עצמו ברצון בחירתו למצב הסכנה האם בו ג"כ נאמר דלא יוזק אלא במשפט עונש הראוי לו, ואם יוכל להיות שיוזק יותר ממשפט העונש צ"ב אמאי.

ועלינו לבאר נמי מהו מצב סכנה על פי הלכה, וכן עלינו לבאר זה דשלוחי מצוה אינן ניזוקין אלא"כ בקביעה היזיקא, מהו גדר קביעה עיזקא ואמאי באותה דרגא לא אהני שמירת עסק במצות.

ונתחיל ונאמר, אצל מאבד את עצמו לדעת, האם שייך שימית את עצמו אע"ג שאינו ראוי למיתה מחמת עונש על עבירות שעשה. ונראה לומר בהחלט דיוכל שפיר להמית את עצמו אע"ג שלא נתחייב עבור שום עבירה עונש מות כלל, והיינו לפמש"כ הרמב"ם וז"ל.

"אבל האמת שאין בו ספק שכל מעשי האדם מסורים בידו אם רצה עושה ואם רצה לא יעשה ללא הכרח ולא כפייה עליו בכך וכו' אלא שהרבה טועים בו בני אדם וחושבים על מקצת פעולות האדם אשר הוא בחירי בהם שהוא מוכרח עליהם, כגון לישא פלונית וכו'. וזה אינו נכון, לפי שהאשה הזו אם לקחה בכתובה וקידושין והיא מותרת לו ונשאה לפריה ורביה הרי זו מצוה, ואין ה' גוזר על עשיית מצוה, ואם היו נישואיה ברשע הרי זו עבירה, ואין ה' גוזר על עבירה וכו' אלא כל פעולות האדם שהם מסורות בידו בהן בלי ספק תמצא המשמעת והמרי וכו' והנה אמרם 'הכל' [בידי שמים] אין הכוונה בכך אלא על הדברים הטבעיים אשר אין לאדם בחירה בהם כגון היותו ארוך או קצר או ירידת גשם או בצורת וכו'" עכ"ד.

[הקדמה לאבות, פ"ח]

וחינן מדבריו דכל מה ששייך למצוה ועבירה מסור לבחירת האדם וביכולתו עושהו לקיים מצות הבורא וביכולתו שלא לעשותו ולעבור על מצות ה'. וא"כ, מאחר דממית את עצמו עון גדול הוא לו, ומדברי רבנו בחיי בחובות הלבבות מבואר דנכלל באיסור רציחה, א"כ ע"כ ובהכרח ביכולתו לעבור את מצות ה' ולהמית את עצמו ללא גזירה כלל, ואף מי שאינו ראוי להענש בעונש מיתה, מ"מ מאחר דמצווה שלא להמית את עצמו ע"כ אף לו הבחירה בידו והיכולת להמית את עצמו. והיינו טעמא, שמסור לכח האדם לשנות את המציאות בכל מה שעבירה או מצוה בעשייתו. וא"ת, סוף סוף היאך ימות ללא משפט, התשובה דהקב"ה נתן לו היכולת להשמר ממיתה זו, ואף הבחירה לבחור בו מרצונו, וזה גופא העבירה שהמית את עצמו ללא טעם ומשפט.

ואל תשיבני, דאף ברציחה ממש מאחר דעבירה הוא ע"כ היכולת בידו להמית את חברו פלוני, ומ"מ זה ברור דלא ימות פלוני ע"י מעשיו אם אין ראוי אותו פלוני לעונש מיתה. דהתם שאני, דאע"ג דהבחירה בידו לרצוח את חברו, מ"מ אם אין חברו ראוי לעונש מיתה הקב"ה ימנע ממנו את האפשרות לרצחו, ולא יזדמן אותו פלוני תחת שליטתו, ולא גרע מאדם שרוצה לאכול חלב ואין במדינתו כדי להשיגו. שאני אצל איבוד עצמו לדעת, דממילא ביכולת כל אדם להמית את עצמו בכל עת ובכל רגע, וכמעט מן הנמנע שאדם יהא מעוכב מלהרוג את עצמו.

[ושו"מ שהגר"א ווסרמאן זצ"ל נקט דלא כמש"כ במאמר הכל בידי שמים, ותמהני על פה קדוש, ובפרט שהוא בעצמו בא לומר נגד דברי התוס' מפורשין, עיי"ש].

ושו"מ שכ"כ התוס' להדיא וז"ל:

"הכל בידי שמים חוץ וכו' דהא ודאי שבידו להמית עצמו וכו'".

[כתובות ל' ע"א ד"ה הכל]

והשתא דאתית להכי, אם ישים אדם את עצמו למקום שהוא ודאי מסוכן לו ועלול שם להיות ניזק, היכא שהכניס את עצמו ברצונו ובבחירתו פשוט דיוכל להיות ניזק אע"ג דאינו ראוי לאותו היזק מחמת עונש עבירות שעשה שלא גרע מאילו איבד את עצמו לדעת.

אולם עדיין יש מקום לומר, דמאחר דעצם ההיזק בא לו ע"י מקרי הטבע שבאותו זמן ואותו מקום, א"כ מי יימר דבחר להיות ניזק, דילמא מאחר וביד ה' למנוע אותו מקרה מלהזיקו דרך נס, וכל מה שנעשה לאדם השגחת ה' בו, ואם אינו ראוי לעונש הרי ימנע ה' ממקרי הטבע להזיקו ע"י שינוי הטבע בנס, א"כ אע"ג שהכניס את עצמו למקום אשר מצד הטבע עלול שיסתכן שם מ"מ י"ל דלא הכניס א"ע לשום סכנה שממנ"פ אם ראוי להענש יענש מכל מקום ואם אינו ראוי להענש יצילנו ה' בדרך נס.

ולזאת התשובה, דבזה הזהירו הכתוב:

"לא תנסו את ה' אלקיכם וגו'".

[דברים ו', ט"ז]

וכתב בזה ר' יהודה הלוי וז"ל:

"אדם הנכנס לסכנה גמורה מתוך שהוא בוטח באלקים עובר על אזהרת לא תנסו את ה' אלקיכם",

עכ"ל.

[כוזרי מאמר ה', פרק כ'. וכן מבואר בחובות הלבבות יובאו דבריו להלן]

ומלבד האיסור שעבר עליו כשהכניס א"ע למקום סכנה, אית בזה נמי גילוי בהנהגת הקב"ה את עולמו, דאין סומכין על הנס דלמא לא יעשה לו נס, ואין הקב"ה רוצה לתת נסים לכל אדם ולכל זמן. וביאור הדבר, דלעולם נתן הקב"ה כח למקרי הטבע לפעול על פי חוקי הטבע, ורק היכא דמוכרח הטבע להשתנות בנס מחמת חשבון שכר ועונש וכדו', אז מעוכבין חקי הטבע מלפעול כמנהגן ונעשה שינוי הטבע, כלומר נס. מ"מ מאחר דתחילת הדברים שעולם כמנהגו הולך, א"כ אותו מקום דינו כמקום סכנה בעצם, שבעצם מצד טבע העולם האדם עלול שם להסתכן, ואע"ג דשייך שישתנה הטבע מחמת שכר ועונש מ"מ אין זה משנה את הגדרת עצם המקום למקום סכנה, דאין הקב"ה חפץ תמיד לעשות נסים.

וא"כ יוצא, דמאחר דהמקום מוכן לסכנה מצד עצמו, האדם שמכניס א"ע לשם הרי שפיר בחר ברצונו לסכן את עצמו, ומלבד האיסור דלא תנסו דעבר עליו הרי אף בחר ברצונו שיסתכן, ולכן שפיר ראוי שיוזק אע"ג דלא עשה חטא המחייב אותו להענש.

ודבר זה מבואר במאמר חז"ל וז"ל:

"לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס שמא אין עושין לו נס וכו'", ע"כ.

[תענית כ' ע"ב]

ושו"מ שכוונתי בזה ב"ה לדברי התוס' וז"ל:

"הכל בידי שמים חוץ מצנינים ופחים, והא דאמרינן לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה אלמא יכול לשמור עצמו מן הפורענות, וכן קיר נטוי דאסור לעבור תחתיו, התם מן הפשיעה יכול לשמור עצמו, דהא ודאי שבידו להמית עצמו, אבל כשמביאין עליו מן השמים באונס א"א לו לשמור וכו'" עכ"ל.

[כתובות ל' ע"א ד"ה הכל]

וכן מצאתי שוב הכל כתוב בדברי החובות הלבבות וז"ל:

”וכן אין ראוי לאדם להכנס בסכנות בבטחונו על גזירת הבורא וישתה סמי המות וכו’ וכבר הזהירנו הכתוב מזה במה שאמר לא תנסו את ה’ אלקיכם וגו’, כי איננו נמלט מאחד משני דברים, או שימות ויהיה הוא הממית את עצמו וכו’” עכ”ל.

[שער הבטחון פ’ ד’]

ועיין עוד במסילת ישרים פרק ט’.

והשתא, יצא לנו ביאור לזה דחייב אדם בהשתדלות כתנאי בכדי לקבל את מזונותיו הקצובין לו מאת ה’. דמאחר והוא מצווה בבלא תנסו שלא לסמוך אנס, א”כ חייב להשתדל כאילו מזונותיו באין לו ע”י השתדלותו כדרך הטבע, ואם לא כן עבר אלא תנסו, ואע”ג דאין כל קשר בין השתדלותו למזונותיו שיקבל הקצובין לו. ושו”מ אף זה בדברי חובות הלבבות, וז”ל:

”וכמו שאין ביד הברואים חייו ומותו וחליו ובריאותו כן אין בידם טרף מזונו וספוקו ולבושו ושאר ענייני גופו. ועם בירור אמונתו כי ענינו מסור אל גזירות הבורא יתעלה ושבחירת הבורא לו היא הבחירה הטובה, הוא חייב להתגלגל לסיבות תועלותיו ולבחור הטוב כנראה לו מן הענין, והאלקים יעשה מה שקדמה בו גזרתו, והדומה לזה וכו’ ואין אין ראוי לאדם להכנס בסכנות וכו’ וכבר הזהירנו הכתוב בזה במה שאמר לא תנסו וגו’, וכו’” עכ”ל.

[שם]